

Bart van der Leck

Met en zonder De Stijl

Als schilder Piet Mondriaan (1872-1944) in de zomer van 1914 vanuit Parijs een bezoek brengt aan Nederland, breekt een week later de Eerste Wereldoorlog uit. Hij besluit in het neutrale Nederland te blijven, en na een paar maanden in Domburg te hebben doorgebracht, vestigt hij zich aan het begin van 1915 in het Noord-Hollandse dorp Laren.

TEKST: LIEKE WIJNIA

Via via leert Mondriaan de uit Utrecht afkomstige schilder Bart van der Leck (1876-1958) kennen. De exacte plaats en datum van die ontmoeting is nog altijd onbekend. Wel duidelijk is de enorme invloed die de twee schilders op elkaars werk hebben tijdens hun korte vriendschap. Met de tentoonstelling 'Piet Mondriaan & Bart van der Leck - De uitvin-

ding van een nieuwe kunst' besteedt het Gemeentemuseum Den Haag aandacht aan deze wederzijdse invloed.

Tussen Parijs en Laren

Waar Mondriaan met zijn geometrische abstractie uiteindelijk wereldfaam behaalt, blijft Van der Leck vooral in Nederland bekend. Beide kunstenaars

Bart van der Leck, Composition No.8, 1917, olieverf op doek, 95 x 130 cm. Gemeentemuseum Den Haag.

In zijn kunst wil Van der Leck niet een specifiek moment of individu afbeelden, maar een tijdloze verbeelding van de mensheid geven.

zijn op zoek naar een nieuwe kunst, maar geven een andere invulling aan hun zoektocht. Mondriaan breekt op 39-jarige leeftijd radicaal met Nederland en laat alles wat hem bekend is achter zich. Hij verhuist van Amsterdam naar Parijs, op dat moment het epicentrum van de moderne kunst. Nadat Mondriaan zich noodgedwongen in Laren vestigt, heeft Van der Leck er net een vaste aanstelling bij het familiebedrijf van kunstverzamelaar Hélène Kröller-Müller (1869-1939) op zitten. Omdat het vrije kunstenaarschap Van der Leck meer

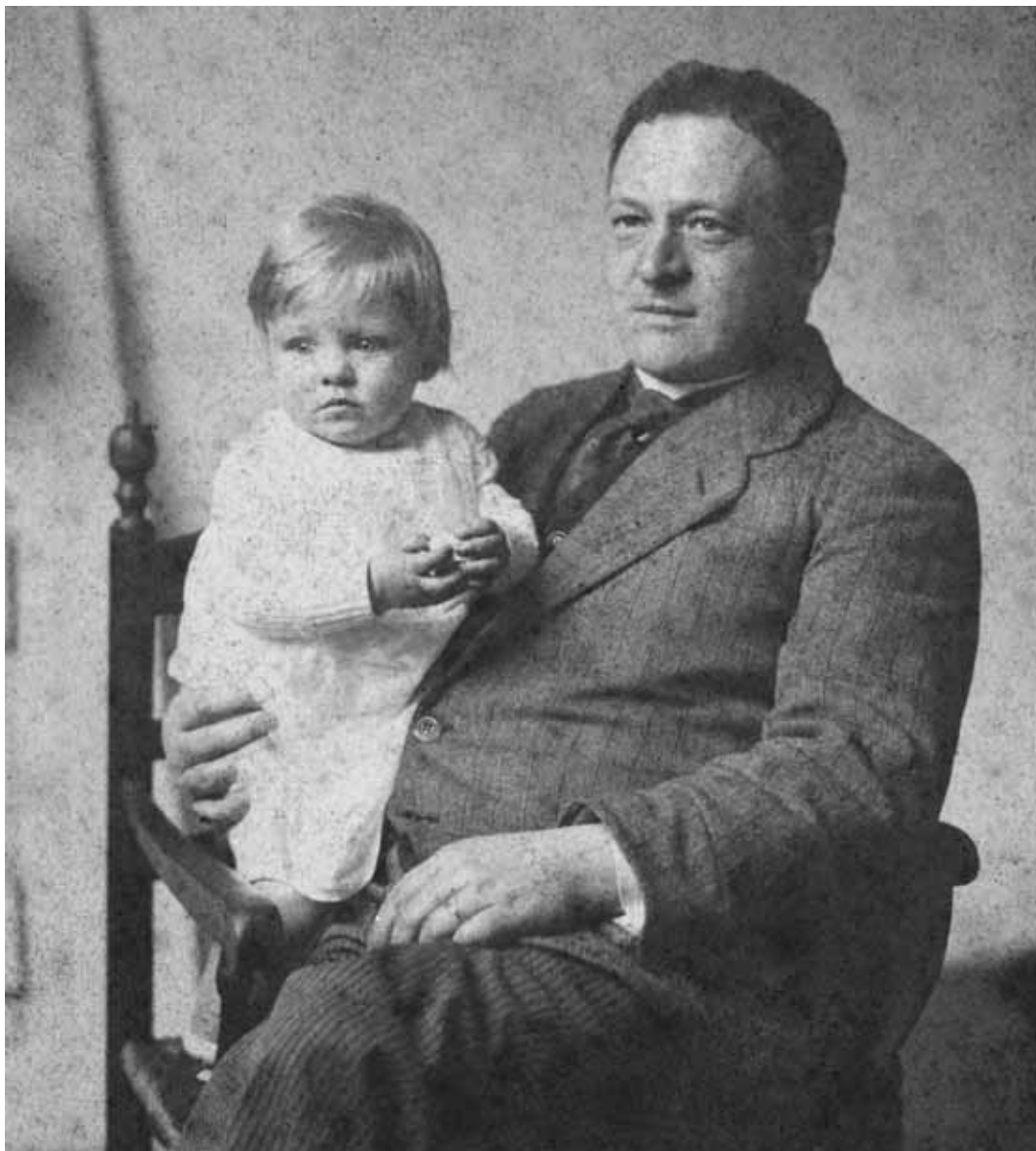
aanspreekt dan het werk in loondienst, wordt zijn aanstelling omgezet naar een maandelijks toelage. In ruil daarvoor gaat al zijn gemaakte werk direct naar Kröller-Müller, voor haar verzameling. Van der Leck verhuist in april 1916 met zijn gezin naar Laren, waar hij en Mondriaan bij elkaar in de buurt komen te wonen. Waar Mondriaan uit de Nederlandse landschapstraditie komt, heeft Van der Leck een heel ander traject doorlopen voordat hij als schilder aan de slag gaat.

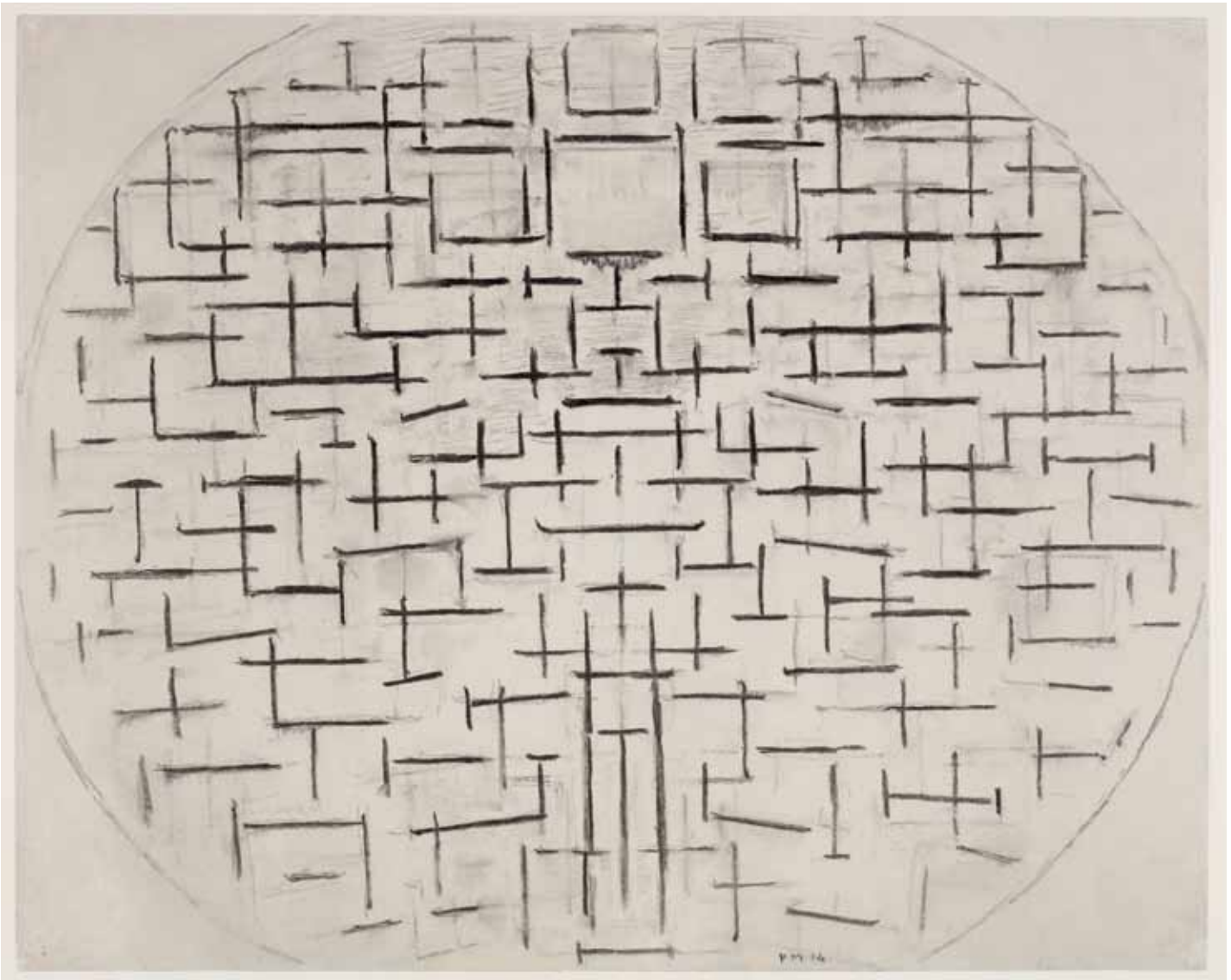
Van glas- naar kunstschilder

Op zijn vijftiende begint Van der Leck als leerling bij een glasschilderatelier in Utrecht. Zo maakt hij op jonge leeftijd kennis met het ambacht van glas-in-loodramen. Hij moet hard werken, maakt dagen van zeven uur in de ochtend tot zeven uur in de avond, voor een salaris van vijftien cent per uur. In het atelier van Wilhelm Joseph Sodekamp, leert hij de latere ontwerper en architect Piet Klaarha-

onder

Anonieme fotograaf, Bart van der Leck met dochter op schoot, 1915. RKD – Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis.

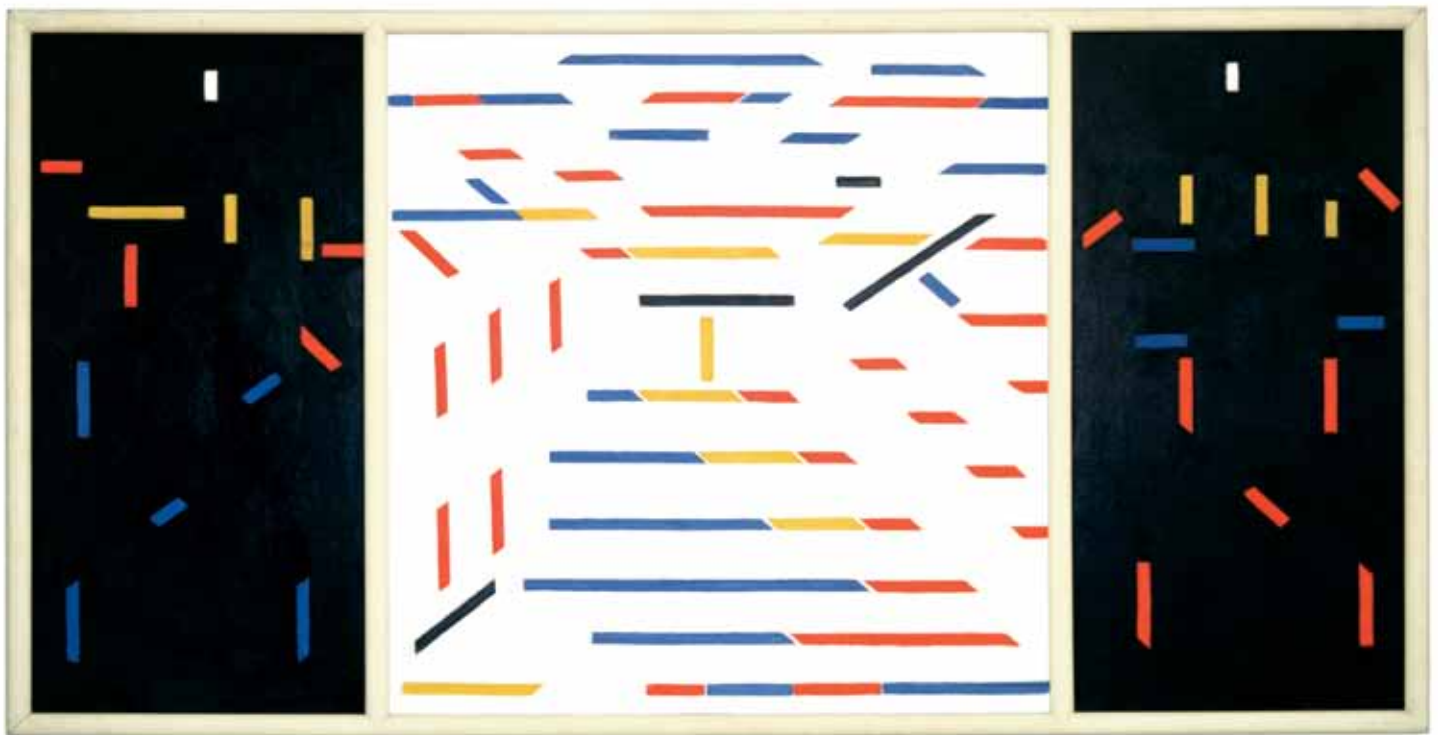
Piet Mondriaan, 'Pier en oceaan 4', 1914, houtskool op papier, 51 x 63 cm. Gemeentemuseum Den Haag.

mer (1874-1954) kennen, met wie hij een dierbare vriendschap ontwikkelt. Bij het atelier werken ze onder andere samen aan een prestigieuze opdracht voor glas-in-loodramen voor het Utrechtse Academiegebouw aan het Domplein. Van der Leck is diep onder de indruk van de monumentaliteit van de ramen, naar ontwerp van Antoon Derkinderen (1859-1925). Tussen 1896 en 1899 is Van der Leck actief lid van Genootschap Kunstliefde en volgt er in de avonden tekenlessen - een groot contrast met hoe hij tot dan toe heeft gewerkt. In de ateliers draagt Van der Leck bij aan de productie op grote schaal. In de lessen staan juist zijn individuele kwaliteiten voorop. In 1899 verhuist Van der Leck naar Amsterdam, waar hij werkt aan wand- en plafondschilderingen in de Mozes en Aaronkerk aan het Waterlooplein. In 1900 verwezenlijkt hij een langgekoesterde droom door te gaan studeren aan de Rijkschool voor Kunstnijverheid. Hier haalt hij in 1904 zijn diploma. Als hij na zijn afstuderen verschillende uitnodigingen van ateliers krijgt om

er te komen werken, wijst hij deze af. Op zijn 28e kiest hij ervoor om als zelfstandig kunstenaar te werken. Hij verhuist terug naar Utrecht en werkt samen met Klarhammer. Zo verzorgen ze in 1905 de typografie en illustraties van een uitgave van het Bijbelboek 'Het Hooglied van Salomo'.

Een nieuwe monumentale kunst

Nadat hij is afgestudeerd, woont Van der Leck afwisselend in Utrecht, Amersfoort, Amsterdam, Enschede en weer in Utrecht. Tijdens zijn verblijf in Twente leert Van der Leck niet alleen zijn aanstaande vrouw, Bertha Teerink, kennen, maar hier kristalliseert zich ook zijn visie op het kunstenaarschap. Hij wil een nieuwe monumentale kunst creëren, die bij de moderne tijd past. Een kunst die geïntegreerd is in publieke architectuur, met een verheffende functie. In zijn kunst wil Van der Leck niet een specifiek moment of individu afbeelden, maar een tijdloze verbeelding van de mensheid geven. In Nederland is op dat moment veel interesse

voor het oude Egypte, iets dat ook Van der Leck niet onberoerd laat. Hij bewondert de Egyptische kunst niet uit een romantisch of nostalgisch verlangen, maar om de nuchterheid en oprechtheid van de beeldtaal. Deze komt op Van der Leck verrassend modern over en ziet hij als voorbeeld voor de kunst van zijn eigen tijd. Als onderwerp kiest Van der Leck een scene uit het dagelijks leven, dat hij 'een geval' noemt. Om het universele karakter van de mensheid te kunnen tonen, ontwikkelt hij een beeldtaal waarmee hij de mensfiguren op een sterk gereduceerde manier neerzet - niet alleen in verstrakte vormen, maar ook in vlakke kleuren. Zo neemt hij iedere individuele karakteristiek weg en creëert hij een zo algemeen mogelijk beeld.

Samenwerken met Mondriaan

Het meest waarschijnlijke is dat Van der Leck en Mondriaan elkaar via kunsthandelaar en pedagoog Henk P. Bremmer (1871-1956) hebben leren kennen. Hij werkt als adviseur bij de totstandkoming van Kröller-Müllers kunstcollectie, waar zowel werk van Mondriaan als van Van der Leck in zit. Dat ze beiden begin 1916 in Laren wonen, is niet geheel toevallig. Laren, en het nabijgelegen dorp Blaricum, staan rond die tijd bekend als zeer vrijzinnig en trekken veel kunstenaars, schrijvers, intellectuelen en andere types, die zich niet perse in de burgermaatschappij thuis voelen, aan. Als Van der Leck er in april 1916 komt wonen heeft hij net het schilderij 'De Storm' (1916) afgemaakt. Het is een abstrahering van een situatie uit de werkelijkheid, afgebeeld in strakke vormen in primaire kleuren tegen een helder witte achtergrond.

Mondriaan is onder de indruk van de stralende werking die van deze benadering uitgaat. Hij begint zijn kubistische experimenten uit Parijs los te laten en gaat in navolging van Van der Leck met losse kleurvlakken tegen een witte achtergrond te experimenteren. Op zijn beurt, durft Van der Leck door Mondriaan radicaal abstract te denken. Hij begint zijn doeken in navolging van Mondriaan 'composities' te noemen, om te benadrukken dat de oorspronkelijke inspiratiebron er niet meer toe doet. Want anders dan Mondriaan, blijft Van der

Bart van der Leck, 'Compositie 1916 no.4', 1916, olieverf op doek, 113 x 222 cm. Kröller Müller Museum, Otterlo, overgedragen door Instituut Collectie Nederland in 2005.

Bart van der Leck, 'De Storm', 1916, olieverf op doek, 118 x 159 cm. Kröller-Müller Museum, Otterlo.

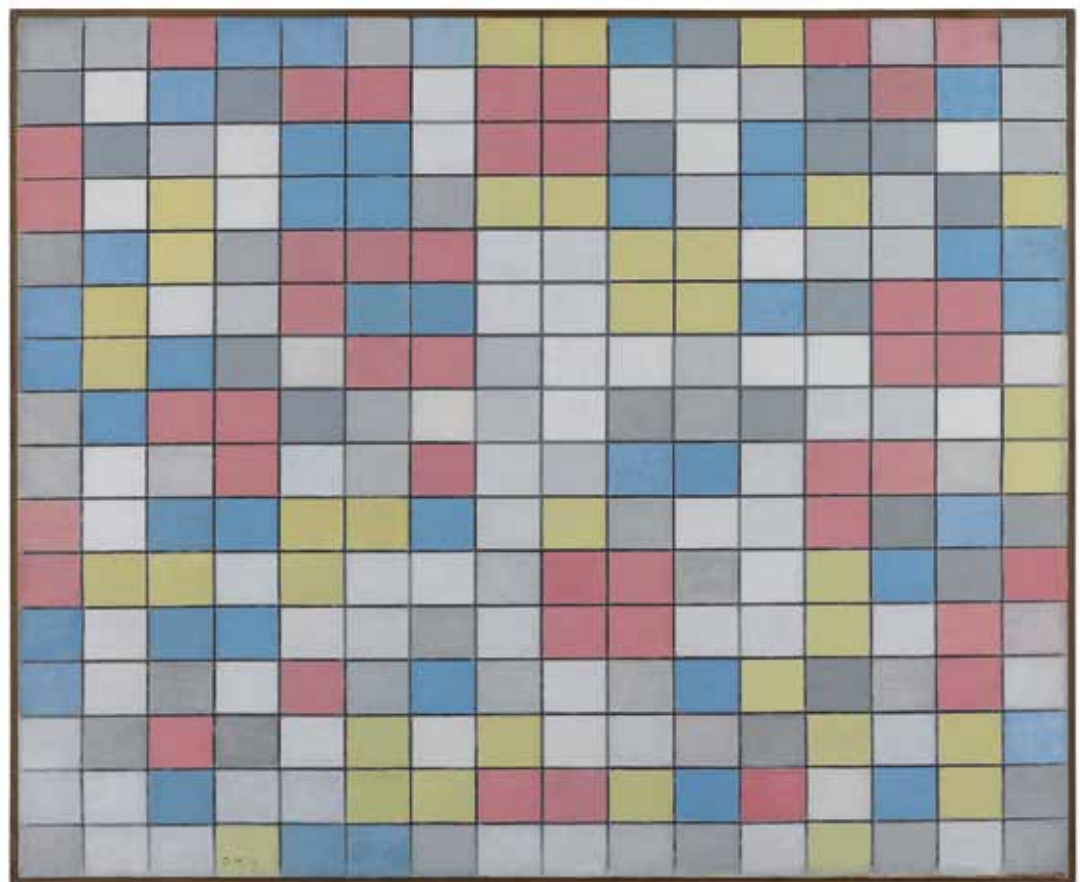

Van der Lecks verwijdering van De Stijl gaat gepaard met een verwijdering van zowel Mondriaan als de radicale abstractie.

Leck altijd situaties uit de werkelijkheid als uitgangspunt nemen. Om een steeds abstractere compositie te bereiken, past Van der Leck een proces toe dat hij 'doorbeelding' noemt. In verschillende stappen, brengt hij het oorspronkelijke beeld steeds verder terug, totdat er louter geometrische vormen overblijven.

De Stijl

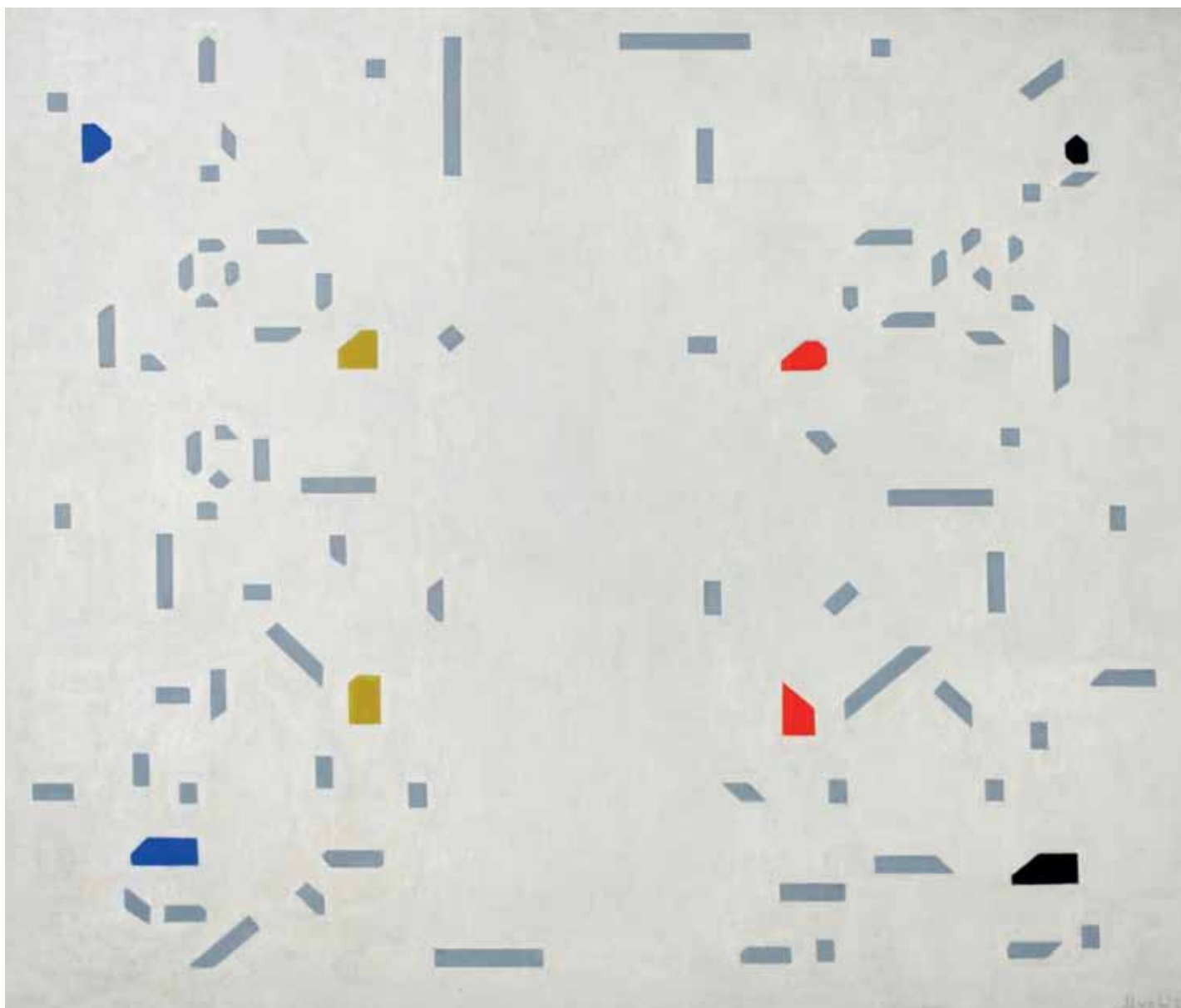
De vriendschap tussen beide kunstenaars kenmerkt zich ook door vele discussies, onder andere over theoretische teksten waar Mondriaan aan schrijft. Ze zijn beide betrokken bij het ontstaan van de nieuwe kunstbeweging De Stijl, waarvoor Theo van Doesburg (1883-1931) in 1917 het gelijknamige tijdschrift lanceert. In de eerste editie staan artikelen van zowel Mondriaan als Van der Leck. Maar al snel blijkt dat Van der Leck zich niet kan vinden in de ideeën die met De Stijl worden gepropageerd. Hoewel alle betrokkenen geometrische abstractie als de basis zien voor een radicaal nieuwe kunst, is er onenigheid over de toepassing. Waar Van der Leck zijn gekleurde vormen tegen

rechts
Bart van der Leck, Affiche voor tentoonstelling Van der Leck in Voor de Kunst, 1919, 116 x 55 cm, lithografie. Gemeentemuseum Den Haag.

onder
Piet Mondriaan, 'Rastercompositie 9: dambord heldere kleuren', 1919, olieverf op doek, 86 x 106 cm. Gemeentemuseum Den Haag.

rechterpagina
Bart van der Leck, 'De houthakkers', 1928, olieverf op doek, 157 x 182,5 cm. Gemeentemuseum Den Haag (Wibbina-Stichting).

een helder witte achtergrond plaatst om de compositie zo open mogelijk te houden, begint Mondriaan zijn kleurvlakken al snel met lijnen te verbinden. Dit vindt Van der Leck ontoelaatbaar. Ook zijn er persoonlijke strubbelingen, Van der Leck en Van Doesburg kunnen niet goed met elkaar overweg. Hoewel Van der Leck het De Stijlmanifest van oktober 1918 niet ondertekent, zijn diens opvattingen over kleur en de verhouding tussen schilderkunst en architectuur van niet te onderschatten belang voor De Stijl geweest.

Een eigen stijl

Van der Lecks verwijdering van De Stijl gaat gepaard met een verwijdering van zowel Mondriaan als de radicale abstractie. In 1919 besluiten zijn geldschieters Bremmer en Krölller-Müller dat ze de radicaal abstracte keuzes, die Van der Leck maakt in navolging van Mondriaan, niet langer

kunnen ondersteunen. Ze zetten de toelage stop. Al snel komt Van der Leck tot het besluit dat de volledige abstractie niet het juiste pad is om te bewandelen, en vindt - tot tevredenheid van zijn voormalige geldschieters - een compromis. Met de primair gekleurde geometrische vormen weet hij vanaf 1921 weer figuratieve voorstellingen, zoals een stilleven, bloemen, houthakkers en dieren, te creëren. Als gevolg hiervan wordt de toelage hervat. Bovendien gaat Van der Leck met keramiek en textiel aan de slag. Hiervoor werkt hij samen met het grote Amsterdamse warenhuis Metz & Co, dat veel vooruitstrevende kunstenaars, zoals Sonia Delaunay en Gerrit Rietveld, opdrachten geeft. Via tapijten, servies en tegeltjes komen Van der Lecks ontwerpen alsnog in vele huishoudens terecht en verwezenlijkt hij op deze wijze zijn lang gekoesterde ideaal om een kunst te maken die voor iedereen toegankelijk is.

Meer weten

Bezoeken

'Piet Mondriaan en Bart van der Leck'
Gemeentemuseum Den Haag
www.gemeentemuseum.nl
11-02 t/m 22-05

Lezen

'De Stijl, 100 jaar inspiratie'
A. Anthonissen en E. van Straaten
Uitgave: Waanders
ISBN: 9789462620858

'Piet Mondriaan, een nieuwe kunst voor een ongekend leven'
Hans Janssen
Uitgave: Hollands Diep
ISBN: 9789048833580
€ 39,99